

Tanulmányok

A „HÚSZAS ÉVEK” A geopolitika és a világjárvány a globalizáció új szakaszában – visszapillantás és előretekintés¹

THE 'TWENTIES' Geopolitics and the Pandemic in the New Period of Globalization – Retrospect and Prospect

Simai Mihály

az MTA rendes tagja

ÖSSZEFOGLALÁS

Száz évvel ezelőtt az influenza A vírusa okozta, spanyolnáthaként ismert pusztító világjárvány közel 20 millió ember halálát okozta. A járvány nyomában a múlt század húszas éveiben végbement geopolitikai és gazdasági átalakulás az amerikai évszázad kezdete, birodalmak megszűnése, a különböző forradalmak, háborúk, válságok és a fasizmus megjelenése a második világháborúhoz készítették elő a talajt. Egy évszázaddal később a Covid19 okozta globális és valószínűleg hosszabb ideig tartó egészségügyi válság, a szembenálló vezető hatalmak az USA és a NATO, Kína és az Orosz Föderáció hatalmi viszonyaiban kibontakozott új feszültségek, gazdasági és technikai háborúk, terrorizmus, környezeti válság és növekvő társadalmi egyenlőtlenségek „vezették be” a 21. század harmadik évtizedét. Az évtized legveszélyesebb és háborús konfliktusokkal is fenyegető kockázati tényezői az Egyesült Államok, a NATO és a szemben álló Kína és az Orosz Föderáció közötti hatalmi versennyel kapcsolatosak. Ez magában foglalja fegyveres konfliktusok lehetőségét is. Az Európai Unió mint nem állami szereplő fontos résztvevője a globális geopolitikai viszonyoknak. A különböző szélsőséges, nacionalista, populista politikai mozgalmak és pártok erősödése részben a világrend öröklött és új megoldatlan problémáinak következménye, aláássa a demokratikus, multilaterális együttműködés lehetőségeit, és veszélyezteti a jövőjét. A folyamatban lévő geopolitikai átalakulás és az új technikai és információs forradalom döntő tényezői az új szakaszban a „digitalizálódó” digitális globalizáció fejlődésének. A digitális globalizáció fő tényezői és folyamatai az emberi, társadalmi, politikai és technológiai fejlődést ötvöző sajátos technogazdasági rendszerben gyökereznek. A rendszer működ-

¹ Tanulmányom része a globalizáció jövőjét formáló új geopolitikai, geoökonómiai és geoökológiai viszonyokkal foglalkozó kutató munkámnak. Folytatása a *Harmadik évezred nyitánya* című, 2016-ban megjelent könyvemben foglaltaknak, különös tekintettel a globalizáció új szakaszának néhány főbb kérdésére.

désének döntő fontosságú „rendező ereje” a sajátos, sokszintű és többdimenziós hiperverseny. Ennek céljai, eszközei és következményei jelentősen növelik az alkotó és romboló hatások közti szakadékokat. A hiperverseny és a változások komplex tényezőinek, következményeinek és kockázati tényezőinek kezelése Magyarország számára is lényeges tudományos, politikai, gazdasági és kormányzati kihívás.

ABSTRACT

One hundred years ago, the devastating pandemic caused by influenza A, known as the Spanish Flu, killed nearly 20 million people. In the wake of the epidemic, the geopolitical and economic transformation in the twenties of the last century led to the beginning of the American century, the dissolution of empires, various revolutions, wars, crises, and the emergence of fascism that brought the ground to the Second World War. A century later, the global and possibly prolonged health crisis caused by COVID-19, the new tensions in power relations, economic and technical wars, terrorism, environmental crises, and growing social inequalities ‘introduced’ the third decade of the 21st century. The different risk factors of the decade, also include trade wars, cyber wars, civil wars, terrorism. The most dangerous risk factors are related to the global political, economic and technological competition between the United States, NATO and main contrasting powers, China and the Russian Federation. This may include the probability of violent conflicts. The European Union as a non-state participant in global geopolitics is playing an important role in all these. The rise of various extreme nationalist, populist political movements or parties, which is partly a consequence of the hereditary and new unresolved problems of the world order, undermine the possibilities of democratic, multilateral cooperation and threaten its future. The ongoing geopolitical transformation and the new technical and information revolution are decisive factors and processes in the new phase, the development ‘digitalizing’ of digitized globalization. The main factors and processes of the digital globalization are rooted in a special techno-economic system of human, economic, socio-political and technical developments. The main regulating force of the system is the ongoing multi-level and multi-dimensional hypercompetition. Its aims and means and consequences significantly widen the gaps between creative and destructive influences. Addressing the complex factors and consequences of the hypercompetition and the global risks is also an important, scientific, socio-, political, economic, and institutional challenge for Hungary.

Kulcsszavak: Covid19, digitális globalizáció, geopolitika, geoökonómia, határtechnológiák, hibrid hadviselés, hiperverseny, megaválság, világgjárványok, technogazdaság

Keywords: Covid-19, digital globalisation, geopolitics, geoeconomics, frontier technologies, hybrid warfare, hypercompetition, megacrisis, pandemics, techno economy

A nemzetközi szervezetekben az államok, a közösen kítűzött globális céloknak megfelelően, egyes évtizedeket gyakran valamilyen jelzővel látnak el, például a „fejlődés évtizede”, „a víz évtizede”, a „gyermek évtizede” stb. A 21. század harmadik évtizedének az ENSZ-ben az államok a Decade of Actions, a „cselek-

vések” évtizede jelzöt előlegezték meg, arra számítva, hogy jelentős eredmények születnek majd a fenntartható fejlődés céljainak megvalósításában (URL1). A 21. század harmadik évtizedében valóban életbevágóan fontos közös akciókra lenne szükség, mert a világválság következményei a fenntartható fejlődésben eddig elért sok eredményt is semmissé tettek. Az ENSZ főtitkára a 2020 januárjában tartott első sajtókonferenciáján különösen sötét képet festett a helyzetről: „Zavaros világgal kezdődik az év. Veszélyes időket élünk. A geopolitikai feszültségek a legnagyobbak évszázadunkban. A zűrzavar tovább nő. A nukleáris fegyverek korlátozását sem tekinthetjük többé adottnak. A feszültségek tömege egyre több országot vezet a következményeket illetően nem kalkulálható döntésekhez, előre nem látható következményekkel és a hibás kalkulációk hatalmas kockázatával. Ezzel egyidejűleg azt látjuk, hogy a kereskedelmi és technológiai konfliktusok széttrörik a világ piacait, aláaknázzák a gazdasági növekedést, és növelik az egyenlőtlenségeket. Eközben bolygónk lángokban áll. Pusztít a klíma válsága. A világban sokféle kiábrándult és haragos embereket látunk, növekvő társadalmi nyugtalanságot, szélsőségeket, nacionalizmust és radikalizálódást, a terrorizmus veszélyes terjedését, különösen Afrikában”, s hozzátette, hogy ez így nem mehet tovább. Egy évvel később, 2021. január elején a kialakult viszonyokat az ENSZ főtitkára a második világháború óta a legsúlyosabb, új típusú, tartósan tűnő és az egész emberiségre kiterjedt globális válságként jellemezte.

A jelenlegi világválság miatt a tudományban és a médiában gyakori és kézenfekvő a 2020-as évek összehasonlítása az előző évszázad „húszas” éveinek kezdetével és az évtized folyamatainak szerepével az évszázad első fele történéseinek alakításában. Egy évszázaddal ezelőtt az influenza A vírusa által okozott spanyolnátha következményeivel küzdött a világ, amely több hullámban a világ lakóinak több mint egyharmadát fertőzte meg, s áldozatainak száma becslések szerint elérhette a 20 milliót, a korabeli világ lakosságának közel 3%-át. 2021-ben a Covid19 leküzdése az egyik döntő globális cél. Mindkét világválság a nemzetközi viszonyok alakulásának különösen bonyolult kaotikus szakaszában járult hozzá az emberiség problémáinak súlyosbodásához. Az 1920-as években az első világháborút követő globális káoszt a békerendszer politikai, gazdasági és társadalmi következményei, három világbirodalom felbomlása, a sokmillió népvándorlás és a világgazdasági összeomlás okozták. Ezekhez járultak a spanyolnátha következményei. A múlt század húszas éveinek egyetlen igazi haszonélvezője az Egyesült Államok volt. Az USA-ban utólag „ragasztották” az évtizedre a *roaring twenties*, vagyis a „dübörgő húszas” jelzöt. A 20. század harmadik évtizede előrevetítette az USA meghatározó szerepét és az „amerikai évszázadnak” nevezett korszak jelentőségét, éppúgy, mint az Európa-központú hosszú történelmi korszak végét. Sem Európának, sem a többi kontinensnek nem volt oka a „dübörgésre”. Magyarország különösen rossz helyzetben volt. A hatalmas háborús emberveszteségek következményei, a járványok, súlyos szociális problémák, éhezés, munkanélküli-

ség, forradalmak, gyarmati felkelések, háborúk nyomták rá a bélyegüket az évtized történelmére. A cári Oroszország romjain létrejött a Szovjetunió. Az évtized alatt bukott meg a kontinentális Európa központi hatalma, a Német Birodalom összeomlása nyomán született Németország demokratikus értékeket valló köztársasága. Hitler belépett a német politika porondjára. Egy fontos európai államban, Olaszországban hatalomra került a szociális és nacionalista politikai szemfényvesztésre építő fasizmus. Az elszigetelt és súlyos problémákkal küzdő Magyarország 1927-ben az egyik első állam volt, amely „örök barátsági szerződést” kötött a fasiszta Olaszországgal. Az 1920-as évek eseményei részben már jelezték az utat a második világháború felé is.

A korai 2020-as évek trendjeinek és problémáinak nagy része sem új. Sok tekintetben folytatódnak azok a trendek, amelyek a huszadik század végén a Szovjetunió és a szocialista tömb megszűnése és a hidegháború befejeződése után már jelezték, hogy nem az ENSZ alapokmányában foglaltak értékrendjére épülő globális béke és biztonság új „aranykora” bontakozik ki (Simai, 1994). A transzformációs folyamat komplex, ellentmondásos volt. Rövid ideig tartott, és irreálisnak bizonyult az az idősebb Bush elnök által meghirdetett amerikai törekvés is, hogy az USA, mint az egyetlen tényleges globális hatalom, bázisa legyen egy új világrend működésének, és magányos sheriffként tartsa rendben majd a világot (Simai, 2006). Tény viszont az is, hogy a globális fejlődésben és az államközi kapcsolatokban sok területen kedvezőbb feltételek és lehetőségek alakultak ki. Javultak az ENSZ működésének politikai feltételei is. A változások sok országban segítették a gazdasági fejlődést is. Egyes államokban viszont összeomlott a gazdaság. Kína politikaváltása, gyors gazdasági sikerei, India és más fejlődő államok gazdasági fejlődése az elmúlt három évtizedben közel kétmilliárd ember számára nyújtott jobb életet és új lehetőségeket helyzetének javítására. Sem a kedvezőbb világpolitikai feltételek, sem pedig a világ gazdaságban ismét uralkodóvá vált kapitalista piaci viszonyok alapvető jellemzőinek meghatározóvá válása nem hozták meg az emberiség döntő többsége számára a remélt és tartósnak tekinthető kedvező változásokat. Beigazolódott a világrend jövőjével kapcsolatban II. János Pál pápa *Centesimus Annus* című enciklikájában 1991-ben írt figyelmeztetése: a kommunizmus összeomlott ugyan, de a világ egyetlen olyan problémája sem oldódott meg, amelyik a kommunizmus megjelenésében szerepet játszott (John Paul II, 1991, 19., 24.). Felhívta a figyelmet annak súlyos veszélyeire, ha a legrosszabb kereskedelmi kapitalizmus értékrendje válik a jövő cselekvés fő ösztönzőjévé. A kibontakozó hatalmi versengés, a korábbi, megoldatlan és az új demográfiai, politikai és gazdasági problémák halmozódása, az ember és a természet viszonyában kialakult válságos helyzet, új konfliktusforrások keletkezése, régebbi válságócok fellángolása, a tudományos és technikai fejlődés nem kívánatos mellékhatásainak erősödése, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése veszélyeztetik a világrend jövőjét. Idegengyűlölő, rasszista, kirekesztő, nacionalista politikai cso-

portosulások alakultak ki, és ássák alá a demokratikus rendszereket több fontos országban is. Az évszázad második évtizedének végén kezdődött világjárvány tovább növelte ennek a bizonytalan és kaotikus világnak geopolitikai, geoökonómiai és geökológiai kihívásait és zavarait. Az államok közötti hagyományos és új konfrontációk „sűrítve” jelentek meg a világjárvány kialakulásával, okainak felderítésével, kezelésével, társadalmi, politikai és gazdasági következményeivel kapcsolatban. A Covid19 tragikus emberi veszteségei nemcsak hogy nem szorították háttérbe a globális politikai hatalmi és gazdasági versengést, de „benyomultak” a globális egészségügyi rendszerbe is.

A HARMADIK ÉVEZRED HARMADIK ÉVTIZEDE, GLOBÁLIS GEOPOLITIKAI VISZONYOK ÉS A VILÁGJÁRVÁNY

A globalizált világ lényegében különböző földterületekhez, politikai és jogi keretekhez, gazdasági és társadalmi feltételekhez kapcsolódó folyamatok és viszonyok összessége, különböző térszerkezetekben működő államok együttélésére, kölcsönös függőségére, versenyére és konfliktusaikra épült komplex hálózatok rendszere. A globalizációt eredményező folyamatok a 19. században az államok nemzetköziesedése olyan szakaszában bontakoztak ki, amelyben a kor vezető vállalatainak magasabb hasznot célzó törekvései mellett a terjeszkedésre a politikai hatalmi és a technikai lehetőségek is kialakultak. A globalizáció történelmében különösen fontos szerepet játszottak a birodalmak és az adott korszak „hegemón” államának érdekviszonyai. A 19. század hegemón államának, a Brit Birodalomnak korszaka az első világháborút követően véget ért. A 20. század hegemón államává fejlődött Egyesült Államoknak az évszázad során alapvető politikai és gazdasági érdekei kötődtek a globalizációs folyamatokhoz, és lehetőségei is voltak érdekeinek érvényesítésére. Az „amerikai évszázad” korszaka a 21. századra lényegében lezárult. Az USA azonban a 21. század jelenlegi szakaszában is a legnagyobb tudományos és technikai, gazdasági és katonai potenciállal rendelkező állam a nemzetközi rendszerben. A multipoláris, komplex és kaotikus világrendben sem az Egyesült Államok, sem más vezető hatalom nem lenne azonban képes (és valószínűleg hajlandó sem) vállalni a globális hegemón szerep és a világrendőri feladatok terhét. Az Egyesült Államok relatív helyzetének alakulása szempontjából az átalakuló globális hatalmi rendszerben a legjelentősebb változás a Kínai Népköztársaság globális gazdasági súlyának, tudományos, technikai képességeinek, katonai erejének növekedése és új hatalmi törekvéseinek kibontakozása, valamint ennek hatása a geopolitikai és geoökonómiai folyamatokra. Szinte kizárt azonban, hogy a gazdasági szempontból multipolárisra vált világban a globalizáció folyamataiban Kínának olyan mértékű és sokoldalúan meghatározó szerepe lehessen, mint amilyen az USA-é volt. A globalizáció új szakaszában nemcsak a

világgazdaságban és pénzügyekben, hanem egyre inkább a kutatásban és fejlesztésben, a környezeti témákban, az egészségügyben, a globális biztonság terén is jelentősebb szerepe lesz a G20-nak. Ebben az 1999-ben alakult csoportosulásban, a három globális hatalmon és az Európai Unió túlmenően mindazok az államok részt vesznek, amelyek a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyokban a szűkebb térségeken túl is elegendő súllyal és képességekkel rendelkeznek a globalizációs folyamatok politikai és gazdasági befolyásolására. A csoportosulás napi-rendjén szereplő témák körének bővülése, az ajánlások operatív jellege, befolyása a nemzetközi államközi szervezetekre arra utal, hogy a multipoláris viszonyok közös menedzselésének központi szervezetévé fejlődhet.

Az átalakuló kaotikus és feszült geopolitikai viszonyok, a Covid19 és belpolitikai okok is arra ösztönözték az államokat az évtized elején, hogy felülvizsgálják nemzetközi biztonsági stratégiáikat, és megkezdjék új, hosszabb távú külpolitikai, nemzetbiztonsági stratégiájuk kidolgozását.

A vezető államok külpolitikai és biztonsági stratégiájában rendszerint három szint szerepel. Az első szint, alapvető érdekeik szempontjából természetesen – az ellenük irányuló fegyveres támadáson túl – a számukra leglényegesebb térségeket, államokat tartalmazza, és azokat a veszélyeket, amelyek elhárítása fegyveres választ vagy kezdeményezést követel. Oroszország például azzal fenyegeti a NATO államait, hogy ha kell, fegyveresen is megvédi a Krím annektálásával kiterjesztett felségterületét. Az amerikai stratégia e szintje, saját érdekei mellett, adott helyzetben, legfontosabb szövetségeseit is magában foglalja. A második szint a lényeges befolyási övezetekkel kapcsolatos stratégiai célokat, területeket és eszközöket foglalja magában, amelyeken például amerikai, orosz vagy kínai csapatok is jelen lehetnek. Jelenleg ezen a szinten akár véletlenül is következhet fegyveres konfliktus. Ezen a szinten az eszközrendszerben jelentős szerep jut a preventív diplomáciának is. A harmadik szint olyan problémákat és térségeket foglal magában, amelyek például az ENSZ békefenntartásban vállalt kötelezettségekkel, az állampolgárok védelmével, a nemzetközi terrorizmus elleni fellépéssel kapcsolatosak. Mindhárom hatalom fontosnak tartja képességeinek fenntartását, fejlesztését és a felkészülést mindhárom szinten a hatékony hibrid diplomáciai és katonai eszközök használatára. Katonai vonatkozásban például olyan hibrid hadviselésre készülnek, amelyben számítani kell nukleáris és konvencionális összecsapásra, úrháborúkra, proxy hadviselésre, polgárháborúból nemzetközivé szélesedett helyi háborúkra, gazdasági, kibernetikai, lélektani eszközök alkalmazására, különböző szankciók meghozatalára, a hírszerzési tevékenység kiterjedésére, a nemzetközi terrorizmus elleni fellépésre és különböző *ad hoc* megállapodásokra.

A világpolitikai viszonyok alakulásában a következő évtizedben is központi jelentőségük maradnak az USA és Oroszország, az USA és Kína közötti viszonyok, valamint az Európai Unió globális szerepe. Ezek bizonyos területeken,

például a globális propagandaháborúban és az intenzívebbé vált fegyverkezési versenyben egyre inkább a szovjet–amerikai szembenálláshoz kezdtek hasonlítani (Haass, 2017; Kagan, 2018).

2020-ban az új amerikai stratégiával kapcsolatban, győzelmére számítva, Joe Biden már a választási kampány során jelezte, hogy az amerikai középosztály, illetve a munkásosztály külpolitikáját kívánja folytatni. 2021. március 3-i beszédében fejtette ki azonban először, hogy ez néhány egyszerű kérdést foglal magában: Mit jelent az amerikai külpolitika a középosztály, a munkások és családjaik számára? Mit kell tenni külföldön, hogy otthon erősebbek legyenek? Mit kell tenni otthon, hogy külföldön erősebbek legyenek? Nyilvánvaló, hogy ez a három mondat egyszerű formában magyarázza korábbi kijelentését: célja a társadalom széles csoportjai által elfogadott, és az Egyesült Államok általa képviselt érdekeinek és értékeinek érvényesítésére törekvő újrealista külpolitika. Ennek koncepcióját egy előzetes és elég részletes vázlatzerű dokumentumban foglalta össze (Biden, 2021). Abból indult ki, hogy különböző erők ostromolják a demokratikus világot, beleértve az Egyesült Államokat is. Az erőviszonyok változásai új veszélyeket teremtettek, és a versengés nem ismer határokat. Amerika sorsa a világ jövőjétől függ. Ez biztatás és lehetőség is arra, hogy az USA ismét kiérdemelje globális vezető szerepét. Ehhez is együtt kell gondolkodni és cselekedni szövetségeseivel, akikre Amerikának szüksége van. Nem zárja ki az együttműködést fő versenytársaival sem, ha az USA érdekei úgy kívánják.

A Biden-adminisztráció az ország hatalmi helyzetének javítása érdekében mindenekelőtt kedvezőbb belső feltételeket kíván kialakítani, és a szövetségi rendszert akarja működőképesé, hatékonyá tenni. A stratégiai eszközrendszerrel kapcsolatban központi jelentőségűnek tartja, hogy az USA fő szövetségesei a NATO-országok. Az USA stratégiájában az ázsiai és európai geopolitikai viszonyok összefonódtak, különösen azt követően, hogy az USA 2018-as katonai stratégiája feladta azt a célt, hogy képesnek kell lennie egyidejűleg két jelentős háború folytatására. Európai stratégiájában az USA-nak, különösen a hagyományos fegyverekkel vívott esetleges háború esetén, szüksége van arra, hogy ennek terheit Európára tudja hárítani.

Az USA stratégiai céljai között központi fontosságú viszonyának alakítása Oroszországgal és Kínával. A kidolgozás alatt álló amerikai stratégia többfajta konfliktussal számol: hagyományos háborúkkal, nukleáris háborúval, gazdasági háborúkkal, úrháborúval, a digitális korszakban centrális fontosságúvá vált kibernetikai háborúkkal. Ez utóbbiak esetében kiemeli annak kockázatát, hogy egyre több kis ország támadhatja meg kibernetikai eszközeivel Amerikát. A fő ellenfelek, akik ellen a stratégiai célokat irányítani kell, azonban Kína és, főként nukleáris ereje miatt, Oroszország. Az említett stratégiai dokumentumban az elnök abból indul ki, hogy Kínát tartja az egyetlen olyan versenytársnak, amely úgy képes kombinálni gazdasági, diplomáciai, katonai és technikai hatalmát, ahogy

érdekei kívánják. Sem Kína, sem pedig az USA vezetői nem hagyhatják azonban figyelmen kívül a politikai és ideológiai szembenállással és az éles technikai és gazdasági versennyel párosuló együttműködést, sőt egyes területeken az erős kölcsönös függőséget sem a két ország viszonyában. Kapcsolataik rendszerében továbbra is a legfontosabb és esetleg háborút eredményező feszültségforrás marad Tajvan helyzete, különösen akkor, ha az amerikai külpolitika konkrét eszközökkel, vagyis ténylegesen támogatná a sziget függetlenné válását. Veszélyes helyzetet teremthet az is, ha csak olyan eszköznek tekinti, amellyel az erre különösen érzékeny Kínát zsarolhatja.

Kína stratégiai céljai között (Office of the Secretary of Defence, 2020; Hszi, 2021; Heath et al., 2021) továbbra is központi fontosságúnak tartja gazdasági erejének növelését. Ez nemcsak a magas növekedési ráta fennmaradásának biztosítását jelenti, hanem nagyobb és rugalmasabb gazdasági és tudományos szerkezetű világgazdasági és különösen pénzügyi szerep elérését, amelyek alátámasztják globális hatalmi céljait. Folytatja a katonai erejét növelő és hadseregének modernizálását célzó hosszú távú politikáját. A versengő együttélés és a kölcsönös érdekekre épülő gazdasági együttműködés hosszú és bonyolult időszakára számít viszonyában az Egyesült Államokkal, amelyben feszültségek és nyugodtabb szakaszok váltakoznak. Azt kívánja elérni, hogy az USA ismerje el Kína globális szerepét, valamint speciális érdekeit az eurázsiai térségben, Ázsia meghatározott területein, és tartózkodjon ezek megsértésétől: Tajvannak, Hongkongnak és Délkelet-Ázsiának ebben az összefüggésben különleges fontossága van. El akarja kerülni a háborút az USA-val, de nem zár ki kisebb jelentőségű katonai konfrontációkat érdekerületein. Oroszországgal való viszonyát stratégiai céljaival kapcsolatban különösen fontosnak, sajátos geopolitikai háttérnek tartja. Globális, hosszú távú stratégiai céljai és eszközei között lényeges kezdeményezés, az Új Selyemútnak is nevezett Egy Övezet Egy Út program (Belt and Road Initiative). Ennek különböző részei a világ különböző térségeiben nem a közvetlen ellenőrzést, hanem befolyásának hosszú távú növelését célozzák. Hosszabb távú geopolitikai törekvéseiben nem a nyugati világra összpontosítja erőfeszítéseit, hanem azokra a fejlődő országokra, amelyek a jövőben méreteik, nyersanyagaik és regionális politikai szerepük miatt különösen jelentős szerepet játszanak. Fontosnak tartja meghatározó vezető helyek megszerzését a tudományos és műszaki fejlődés lényeges területein működő és a szabályok kialakításában jelentős szerepet játszó nemzetközi szervezetekben is. Az USA és Kína szembenállásának következményei sem térben, sem pedig hatásukban még nem annyira globálisak, és nem olyan mértékűek, mint a szovjet–amerikai hatalmi küzdelmeknek voltak. Hatalmi versengésük azonban egyre több területen, például a tudomány és technika terén, a piacokért és tőkebefektetési lehetőségekért folyó küzdelemben és ideológiai téren is szélesedik. Különösen fontos probléma lett a nukleáris fegyverzet globális ellenőrzésének, illetve korlátozásának terén a két ország viszonya.

Mindkét államra jellemző marad az is, hogy, ha érdekeik úgy kívánják, figyelmen kívül hagyják a multilaterális fórumokat, beleértve az ENSZ Biztonsági Tanácsát is, és konfliktusaikban is előnyben részesítik a bilaterális rendezést vagy konfrontációt. A Biden-adminisztráció hatalomra lépése óta élesebbé vált a két ország között az emberi jogokkal kapcsolatos ideológiai konfrontáció is.

Az évtized nemzetközi geopolitikai viszonyainak rendszerében Oroszország geopolitikai helyzete, hatalmi pozíciói, érdekviszonyai és érdekérvényesítő képességei a legbonyolultabbak és a legkényesebbek. Az új nemzetbiztonsági stratégiájának fő tézise az, hogy Oroszországnak olyan helyzethez kell alkalmazkodnia a széteső világban, amelyben a fő frontvonalak nemcsak az országok között, hanem az országokon belül is húzódnak. Győzni és vereséget szenvedni azonban döntően a belső fronton lehet. Ezen a fronton Oroszországnak számolnia kell a Nyugat nem katonai eszközeivel. A legnagyobb kihívásokat ezért a belső front jelenti, a kormánynak ezért fő erőfeszítéseit erre kell összpontosítania. A dokumentum szerint Oroszország és a hagyományos orosz szellemi, erkölcsi és kultúr-történelmi értékek az Egyesült Államok és szövetségesei, valamint transznacionális vállalatok, külföldi nonprofit, nem kormányzati, vallási, szélsőséges és terrorista szervezetek aktív támadása alatt állnak. „El akarják szigetelni Oroszországot, és igyekeznek kihasználni az ország társadalmi és gazdasági, etnikai és vallási problémáit. Radikalizálni akarják a tiltakozó mozgalmakat, és az ország egységének megbontására törekednek.” (ПУТИН, 2021) Ezek miatt is az Egyesült Államokat tartja legfőbb ellenfelének.

A stratégia nemzetközi céljai között befolyási övezetének, érdekszférájának és határai geopolitikai biztonságának fenntartása belpolitikai okokból és az új amerikai és NATO stratégiai állásfoglalások miatt a korábbiaknál is nagyobb jelentőségűek. Az orosz stratégia nem valószínűsít globális nukleáris háborút, azonban különböző háborús helyzetekre számít. Nem zárják ki, hogy növekednek az olyan regionális háborúk, amelyek az ő érdekeit is érintik, és ha ezekbe esetleg belesodródik, sor kerülhet például közvetlen orosz–amerikai fegyveres, sőt nukleáris konfrontációra is. Az orosz–amerikai viszonyban további feszültségek és problémák várhatóak Ukrajnával, a Krím-félszigettel, a közép-ázsiai köztársaságokkal és a közel-keleti térséggel kapcsolatban. Az amerikai demokrata párti adminisztráció által hagyományosan követett erősen ideologizált külpolitika folytatódása miatt az orosz stratégia nem valószínűsít érdemi javulást az orosz–amerikai kapcsolatokban Biden kormányától. Feltételezik, hogy ez kedvezőtlenül hat Oroszország és a NATO legtöbb tagállamának viszonyára is. A nemzetbiztonsági stratégia nemcsak a pillanatnyi érdekviszonyokkal, hanem hosszabb távú alternatívákkal is számol azokban a kérdésekben, amelyekben lehetőséget látnak vagy lehetőség adódik a NATO-országokkal a feszültségek oldására, a kapcsolatok javítására, sőt az együttműködésre azoknak a nemzetközi szerződéseknek a megőrzése vagy korszerűsítése alapján, amelyeket az elmúlt évtizedekben az

ENSZ keretében kötöttek. Úgy tűnik, hogy az EU-val való kapcsolatrendszerében Oroszország továbbra is preferálni fogja a bilaterális viszonyokat, különösen azokat, amelyek az EU-t mint geostratégiai képződményt gyengíthetik. E tekintetben keresi, illetve erősíti azokat a csoportokat, amelyek ebben szerepet játszhatnak. Ez a törekvés valószínűleg az orosz–magyar kapcsolatokban is szerepet játszhat.

Az USA és az európai államok politikája és szankciói nyomán felértékelődött Oroszország és Kína kapcsolatainak stratégiai fontossága mindkét állam számára. Ez sok fontos közös érdekre épül, azon túlmenően, ideológiai viszonylatban mindkét állam vezetői döntőnek tartják, hogy egyikük sem akarja saját rendszerét a másikra kényszeríteni. A két állam érdekei a globális rendszer alakításában sok fontos területen azonosak vagy hasonlóak: ilyenek például állásfoglalásuk a regionális konfliktusokban, a multipoláris világ kialakításának előmozdítása, a világgazdaság jelenlegi, a multilaterális szabályokra épülő, viszonylag nyitott kapcsolatrendszerének fenntartása. Kölsönösen előnyös és igen lényeges a gazdasági együttműködésük is. Ugyanakkor, fennmaradtak a kölcsönös gyanakvás elemei is, annak ellenére, hogy a haditechnikában az elmúlt években szoros együttműködés alakult ki Oroszország és Kína között.

A globális geopolitikai viszonyok egyik lényeges kérdése mindhárom államban az, hogy vajon mit tenne, milyen kötelezettségeket vállalna például Kína egy orosz–amerikai háború esetén vagy Oroszország egy kínai–amerikai háború esetén? Mi a realitása egy esetleges átfogó orosz–kínai katonai szövetségnek olyan helyzetben, amikor Oroszország a NATO-államokkal kerül fegyveres konfliktusba, például a Fekete tenger vagy a Közel-Kelet térségében? Esetleg ez lenne egy új nukleáris világháború nyitánya? Ennek jelenleg kevés a valószínűsége.

Az EU, mint ismeretes, nem állam, azonban sokkal több, mint az integráció egységes piacát működtető „bürokratikus” szervezet. Nem új európai birodalmi központ, hanem államok közös érdekeinek és értékeinek érvényesítésére törekvő szervezet. A nemzetközi viszonyok jövője szempontjából különösen fontos és Magyarországot közvetlenül is érintő törekvés a folyamatban lévő globális változások hatása nyomán a szervezet geopolitikai szerepének erősítése a térség védelmében, a globális béke és biztonság fenntartásában és a liberális, demokratikus értékek érvényesítésében. A következő két évtizedben különösen lényeges, mennyire változnak az EU képességei a geopolitikai törekvések elfogadtatásában és realizálásában. A szervezet a katonai hatalmi erőterben kialakított ugyan önálló szervezeteket, de a globális geopolitikai folyamatokban az EU és a NATO közötti stratégiai partneri viszony a meghatározó. Az ezzel összefüggő főbb kölcsönös kötelezettségek és feladatok jelentős helyet kaptak az évtizedre elfogadott globális NATO stratégiai dokumentumban is (NATO, 2021). Az EU nem egységes a globális hatalmi struktúrában, és geostratégiai szempontból is megosztott. A globális hatalmi politika struktúrában tagjai közül katonai és gazdasági szempontból is önálló szereplők Németország, valamint Franciaország, amely az ENSZ Biz-

tonsági tanácsában állandó tag és nukleáris hatalom. A mediterrán térségben fontos Olaszország, valamint földrajzi fekvése és latin-amerikai kapcsolatrendszere miatt Spanyolország szerepe is. Az EU tagállamainak többségét alkotó kisebb országok között is vannak globális érdekekkel rendelkező szereplők, EU-n kívüli politikai súlyuk és befolyásuk azonban kicsi.

Az EU hatalmi szerepét és geopolitikai jövőjét több igen fontos belső és külső, regionális és globális tényező alakítja. Alapvető kérdés, hogy az integrációs szervezet mennyiben lesz képes az átalakuló nemzetközi rendszerben tagállamai gazdasági és szociális érdekeinek védelmére és érvényesítésének elősegítésére. Belső és külső szempontból egyaránt meghatározó fontosságú a döntés arról, hogy szorosabban együttműködő föderációvá fejlesszék, vagy szuverén államok döntően gazdasági csoportosulása, közös piaca maradjon-e a szervezet. Erről évek óta vitatkoznak a vezető államok és a különböző szakértők. Az EU ugyanis továbbra sem kész építmény, hanem építkezési folyamat. Az építkezés során a szervezet az eddigiekben is sokat változott. Az építkezés a 21. század harmadik évtizedében bonyolult körülmények között folytatódik. A globális hatalmi viszonyok jövője, a világ gazdasági térképének átalakulása, a különböző súlycsoportba tartozó új versenytársak megjelenése az EU keretében és a különböző globális kihívások nemcsak az EU fejlődésének külső feltételeit módosították, hanem tagállamainak érdekviszonyait és értékrendjét is. Az Európai Unió jövőjét formáló tényezők mélyebb elemzése különösen fontos lenne Magyarország számára. A részvétel az Európai Unióban más kisebb és gazdaságilag gyengébb tagállamokhoz hasonlóan, kedvezőbb feltételeket teremtett a gazdasági felemelkedésükre, mint amelyek a világ gazdaságra általában jellemzőek. Az egységes piaccal kapcsolatos előnyökön túlmenően bizonyos védelmet, támogatást és fejlesztési lehetőségeket biztosít.

Amikor Magyarország, közepesen fejlett országgént, az EU-tagság révén új módon és új feltételek között integrálódott a világpiac fejlett részébe, döntően csak az új forrásokkal számolt, és nem törődött az új kihívásokkal és a közös felelősséggel a szervezet jövőjéért és hatékonyságának erősítéséért a globális versenyben. Ezzel a későbbiekben is nagyobb mértékben járult hozzá a szervezet problémáinak növeléséhez, mint azok megoldásához.

Az EU a világválság előtti évtizedben is több, létét fenyegető válságot élt át: a nagy globális pénzügyi és gazdasági válságot, az euróválságot, a migrációs válságot, majd a Brexitet is. A Covid-válság ismét alapjaiban rázta meg az EU-t. Jelentős belső feszültségeket hozott felszínre, és bővített tovább. Vannak azonban közös európai érdekek, amelyek a tagállamok érdekviszonyai közös nevezőjének tekinthetők. Az EU tagjai, a világ más államaihoz hasonlóan érdekeltek a globális béke és biztonság erősítésében, a nemzetközi jogra és különösen az emberi jogokra épülő világrend fenntartásában. Közösek a fenntartható fejlődés három tartóoszlopának, a gazdaságinak, a társadalmi és a környezetinek erősítésével

kapcsolatos érdekek is. Az Unió valamennyi állama érdekelt abban, hogy megakadályozza bármely külső hatalom törekvéseit olyan függőségi viszonyok megteremtésére, amelyek veszélyesek működőképessége és jövője szempontjából, és természetesen abban is, hogy elkerüljék, illetve, hogy kivédjék a térség ellen irányuló katonai támadást, és megakadályozzák a terrorista akciókat. Lényeges közös érdek az energia- és nyersanyagellátás biztonsága, a térségen kívüli államokkal és a külső piacokkal való kapcsolatok fenntartásához szükséges tengeri, légi, kibernetikai és más kommunikációs rendszerek nyitva tartása. Közös érdek az EU államai által elfogadott közös értékek biztosíthatósága is. Ezek a közös érdekek alapjai lehetnek, de az EU belső államai közötti ellentétek miatt valószínűleg nem lesznek elegendők egy új, hosszú távú, közös geopolitikai és geoökonomiai stratégia számára. A következő években az EU kisebb tagjainak többsége nemcsak az EU támogatási programjaitól marad függő, hanem az integrációs szervezet globális jövőjétől is a több központú, vezető hatalmak, kisebb-nagyobb államok és különböző regionális szervezetek versengő és kaotikus világában. Az Európai Unió különösen döntő tényező marad a világgazdaságban meghatározóvá vált globalizációhoz vezető folyamatokban és intézményrendszerben. Jövője nagymértékben függ az államokat különböző mértékben és eszközökkel összekapcsoló áruk, szolgáltatások, pénz, tőke, technika, információk, emberek és eszmék (kulturák) nemzetközi áramlásainak szabadságától, illetve az esetleges új korlátoktól.

A TECHNOGAZDASÁG ÉS A GLOBALIZÁCIÓ FOLYAMATAI A HUSZONEGYEDIK SZÁZADBAN

A technogazdaság fogalmát a technikai és gazdasági folyamatok ötvöződéseként értelmezem. Rendszere az új tudományos és technikai forradalom és a gazdasági globalizáció folyamatainak korában integrálja azokat a társadalmi, gazdasági, tudományos és technikai követelményeket, gyakorlati célokat és folyamatokat, amelyek a „tudásgazdasággal”, az „innovációs-termelési rendszerekkel”², a „zöld gazdasági növekedéssel” kapcsolatban fogalmazódtak meg.

A technogazdaságban az ipari és információs forradalom jelenlegi szakaszában a technikai fejlődés tényezői között a globalizáció jövőjét legnagyobb mértékben a digitalizálás határozza meg. A digitális globalizáció lényegének az információs és kommunikációs technika eszközeinek alkalmazását tartom a hatalmas

² Ez utóbbit Christopher Freeman angol tudománytörténész hat alrendszer összefonódott hálózataként jellemezte: A politikai alrendszer, a maga döntési hierarchiájával: törvényhozás, kormányzat s ennek szakosított intézményei. Az oktatási rendszer és különösen a felsőoktatás, a doktori és posztdoktori képzés. A kutatóintézetek rendszere, állami és magán kutatóintézetek, egyetemi kutatóhelyek. A közvetítő hálózatok, tervező és konzultáns intézmények. A vállalati rendszer, nagy és kis vállalatok, kutatócégek. A támogató hálózatok, szabadalmi és szabványügyi hivatalok, bankok, kockázati tőkealapok stb. (Freeman, 1988).

tömegűre bővült és különböző célokat szolgáló adatok és információk kezelésében, továbbításában, tárolásában és felhasználásában.³ A digitalizált globalizáció hatalmas változásokat eredményezett már az eddigiekben is. Különböző méretű és különböző funkciók ellátására lehetőségeket biztosító platformok kialakulását tette lehetővé a folyamatok megfigyelésére, ellenőrzésére, modellezésére, az információk tárolására, az ellátási, logisztikai folyamatok szabályozására globális ellátási és értékláncok működésére.

A technogazdasági rendszerben az értéktermelő gazdasági tevékenységek platformjai között háromnak különlegesen nagy szerepe van. Az első a kutató-termelő és szolgáltató tevékenységek platformja, mely a gazdaságok számára az adott korszakban élenjáró technikát, eszközöket, gépeket, berendezéseket állítja elő, és a működésükhöz szükséges szolgáltatásokat biztosítja, a második a lakossági fogyasztást kiszolgáló termelő és szolgáltató tevékenységeket foglalja magában, beleértve a nagy- és kiskereskedelmet, amely a lakossági fogyasztásba kerülő csúcstechnika terjedése szempontjából döntő szerepet játszik. Ez a platform kiható az alapvető emberi szükségletek kielégíthetőségének szerepére, az élet minőségére, az erőforrások takarékos felhasználására, a szennyeződés és a hulladékok csökkentésére. A harmadik platform a szélesen értelmezett technogazdasági infrastruktúra, a kutató és fejlesztő tevékenységek, az energiaellátás, a szállítás, az információs rendszerek és a pénzügyi szolgáltatások hálózata. Ezek döntő fontosságúak a gazdaság egészének működésében, az új technika alkalmazásában és közvetítésében és az ellátási és értékláncokban is. Ez szolgál platformként a kommunikációs rendszerek, számítási felhő (tárfelhő) és a mesterséges intelligencia, robotok terjesztése számára, különböző bonyolult kibernetikai tevékenységek távérzékeléséhez és távvezérléséhez.

A globalizáció lényegében az államok nemzetköziesedésének magasabb szintje. Folyamatai és következményei azonban új feltételrendszereket alakítanak ki. Korlátozzák az államok szerepét, lehetőségeit, és kihatnak a nemzetközi rendszer működésére is. A globalizáció folyamataiban a korábbiaknál még fontosabb figyelembe venni azt, hogy a nemzetköziesedés jellegét és következményeit tekintve kétirányú. Az egyik a kifelé irányuló nemzetköziesedés, amely államok, vállalatok és más intézmények nemzeti határaikon túllépő törekvéseivel, terjeszkedésével jellemezhető. Ennek jelentősége végigvonul az elmúlt évszázadok történelmében. A másik irány, a befelé irányuló nemzetköziesedés, magában foglalja más államok terjeszkedésének vagy vállalatok piac vagy tőkebefektetést kereső stratégiájának következményeit vagy nemzeti vállalkozók tudatos stratégiáját külső erőforrások bevonására. Ezzel az iránnyal kapcsolatos az államok bizton-

³ A hatalmasra bővült adattömeg csupán 2010–2018 között egyedül Kínában évi 49,9%-kal, a világ többi részén 37%-kal nőtt. 2019 és 2025 között a globális adatforgalom becslések szerint 33 zettabyte-ról 175 zettabyte-ra nő (1 zettabyte = 10^{21} byte) (Reinsel, 2018, 3.).

ságukat, piacukat, innovációikat, szabadalmaikat, védjegyeiket vagy szakembereiket védő politikája. A nemzetköziesedés mindkét iránya növeli az államok függőséget a pénz, a tőke, az áruk, a szolgáltatások és az emberek nemzetközi áramlásaitól és az ezeket meghatározó politikai és jogi feltételektől.

A nemzetköziesedés sajátos területe a tudományos és technikai fejlődés rendszere, amely végső soron a különböző térségekben vagy országokban működő tudósok szellemi képességeinek, felfedezései elterjedésének és technikai egymásra hatásának, egymásra épülésének eredménye. Egyidejűleg érvényesül benne a nemzetköziesedés két iránya. A hidegháború sem tudta a tudományt államhatárok közé szorítani. A kapcsolatok a szemben álló tömbök tudósai között sokkal nagyobb mértékben maradtak fenn, mint más területeken. A tudományos vívmányok hasznosításában sem sikerült teljesen elszigetelni egymástól a két tömb államait, vállalatait és intézményeit. A következő évtizedben a világgazdasági fejlődés jelentős mértékben függ az államok technogazdaságában a határtechnikák alkalmazásának képességeitől és interaktív hálózataitól. Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD) a világ 188 államában elemezte és hasonlította össze az államok felkészültségét a határtechnikák alkalmazására információs technikájuk, képzettségi szintjeik, kutató és fejlesztő teljesítményük, iparuk fejlettsége és az elérhető finanszírozási források alapján (UNCTAD, 2021). E mutatók szerint a legjobban felkészült országok az USA, Kína, Svájc, az Egyesült Királyság, Szingapúr és Dél-Korea. Ausztria a 23., Magyarország a 37. a rangsorban. Magyarország ennél hátrább van határtechnikában (43.), a képzettségi szintben (és a K+F-ben: 48.) és különösen a finanszírozási forrásokban (99.). Jobban áll a rangsorban viszont az információs technikában (27.) és az ipari képességekben (19.).

A globalizációs folyamatot évszázadunk elején még sokan tekintették visszafordíthatatlannak. Az elmúlt évtizedben azonban egyre több olyan álláspont fogalmazódott meg arról, hogy a nacionalizmus, a populizmus, a trumpista „America First”, a BREXIT a globalizáció alkonyát és a multilaterális rendszer bukását jelzik, és megkezdődött a világfejlődés „deglobalizálódása”. Természetesen semmi sem örök a történelemben. Minden folyamatban voltak és lesznek különböző irányú változások. Jelenleg a világfejlődés lényeges területein a globalizálódás folytatódása, másutt a folyamat megtorpanása, sőt visszaesése jellemző. Ez azonban nem jelent „általános deglobalizálódást”.

A globalizáció jövőjének alakulása a társadalmak jövője szempontjából is jelentős. A 21. században a kapitalizmus globális rendszerének működőképessége és jövője is jelentős mértékben függ a globalizációs folyamat jövőjétől.

A múltban háborúk, gazdasági és pénzügyi válságok, forradalmak játszottak jelentős szerepet az államok nemzetköziesedésének megtorpanásában, visszafejlődésében, és a világgazdaság különböző versengő blokkokra történt szétesésében. A 21. század harmadik évtizedében a gazdasági és technikai háborúhoz

közel álló viszonyok kialakulása az USA és Kína között, az állambiztonsági érdekek az orosz–amerikai és a kínai–amerikai viszonyban a geopolitika oldaláról okozhatnak jelentős töréseket vagy tartós zavarokat. Ezek ismét két globális tudományos és technikai, valamint gazdasági csoportosulás kialakulását eredményezhetik. Kereteik között létrejöhetnek egy regionális gazdasági hatalom körül kialakuló integrációs szervezetek is. A geopolitikai viszonyok további romlása és a feszültségek növekedése a multilaterális szervezetek és a gazdasági együttműködést elősegítő közös szabályok részleges vagy teljes likvidálását is eredményezhetik.

Az elmúlt években a geopolitikai tényezőkön túl, makro- és mikroszintű, technikai, gazdasági és pénzügyi folyamatok is szerepet játszottak abban, hogy egyes területeken megtorpant és erős ellenhatásokkal, ellentétes állami és vállalati érdekekkel került szembe a globalizáció folyamata. Nőtt, és valószínűleg tovább bővül a hazai bázisú és szervezeti ellátási láncok szerepe. Tartósnak ígérkezik a termelés energia-, nyersanyag- vagy alkatrészimport igénye csökkenésének tendenciája. A digitalizálás és a robotok terjedése nyomán folytatódik egyes hagyományos ipari és szolgáltató tevékenységek átalakulása és megszűnése, és a nemzetközi munkamegosztás átalakulása, egyebek között az alacsony bérű országok előnyeinek csökkenése miatt, amelyek egész iparágak „kitelepitését” eredményezték. A helyi termelésből biztosított fogyasztás sok fejlődő államban, különösen Kínában, Indiában és Latin Amerikában jelentősen emelkedett, s csökkent az import fontossága. Biztonsági okokból vagy a költségek és az időtényező hatására ártértékelődik a földrajzi távolság szerepe is.

A változások számos területen hatnak a nemzetközi pénzügyi rendszerre is, amely az elmúlt évtizedekben a világgazdaság más területeinél nagyobb mértékben globalizálódott, s szolgáltatásai nagymértékben univerzalizálódtak. Tekintettel a pénzügyi szolgáltatások igen széles skálájára és arra, hogy az egyes országok pénzügyei különböző irányokból nemzetköziesednek, a rendszer továbbra is rendkívül differenciált, s a kapcsolatok az államok pénzügyi és intézményei között sokkal kiterjedtebbek, mint ahogy ez a közhiedelemben él. A pénzügyi rendszer nemzetközi folyamatai nemcsak a világgazdaság fejlődésében maradnak továbbra is meghatározó fontosságúak⁴, hozzájárulhatnak a reálgazdaság

⁴ A 2010-es évek második felében harminckilenc ország valutájával folytatott nemzetközi pénzkereskedelem napi összege hatezer milliárd dollárnak felelt meg, Ez a világ évi nyolcvan-ezer milliárd dollárra becsült bruttó termékének több mint 8%-a volt. A globális adósságállomány 2020-ban 250 ezer milliárd dollár volt, az éves GDP több mint 300%-a. Az államok adósságállománya megközelítette az éves világtermék értékét. Az értékpapíripiacok évi forgalma a világ éves bruttó termékének közel 50%-át tette ki 2019-ben. A világ államaiban külföldi tulajdonban lévő tőkeállomány értéke 32 277 ezer milliárd dollár volt 2018-ban. Az évi külföldre áramló tőkebefektetések összege 1300 milliárd dollárt tett ki. A külföldi tulajdonban lévő vállalatok tőkéjének nagysága 110 000 milliárd dollár volt.

összeomlásához is. A 2008-ban kibontakozott és egyes következményeit tekintve néhány területen továbbra is tartó globális pénzügyi válság ennek fontos bizonyítéka volt.

A Covid19 és a globális megaválság különböző következményeinek kezelése, ennek sikerei vagy kudarcai nemcsak a kormányokat, hanem a különböző társadalmakat is mérlegre helyezték, a rendszer, a kormányzás és az intézmények „vizsgáját” is jelentik. Teljes és végleges érdemi, nemzetközileg is összehasonlítható objektív információk következményeiről és a különböző globális és nemzeti intézkedések hatékonyságáról, ezek eredményeiről valószínűleg azért is csak évek múlva állnak majd rendelkezésre értékelhető adatok, mert a világegészségügy sajátos önálló terület, de szorosan kötődik más rövid és hosszú távú gazdasági és társadalmi folyamatokhoz. Rövid távon legnyilvánvalóbbak az emberi életben bekövetkezett nagy veszteségek, az esetleg tartósan fennmaradó egészségromlás, a termelés kiesés, az elmaradt beruházások következményei. A járvány gazdasági következményeinek kezelésében kialakult olyan munkaerőpiaci eszközök, mint például a távmunka, a távoktatás és az elektronikus kereskedelem terjedése, amelyek sok országban segítették a teljes összeomlás elkerülését, valószínűleg tartóssá válnak egyes területeken, például a gazdaságban, az állami adminisztrációban vagy az oktatásban és a kereskedelemben. Nem elhanyagolható ezek hatása sem a társadalmi kapcsolatokra, sem a társadalom-lélektanra. A Coviddal kapcsolatos valószínű költségeket és veszteségeket globális összesítésben, beleértve az állami és nemzetközi egészségügyi ráfordításokat, az állami szociális támogatást, az elmaradt beruházások következményeit, különböző szakértők dollárban kifejezve nyolcezer, illetve húszezer milliárd dollárra becsülik. Ez a jelenlegi világtermék értéke 10–25 százalékának felel meg, és természetesen tovább növekedhet. Az államok hosszú ideig küszködni fognak annak a hatalmas adóságnak a terheivel, amelyet a Covid19 okozott.

Sajátos következménye lett a világjárványnak a közgondolkodásban. Ismét megfogalmazódott az alapvető globális történelmi sorkérdés: vajon nem érkezett-e el az elmúlt évezredek során többször is megjósolt világvége?⁵ A természeti katasztrófák lehetséges következményei mellett – mint ismeretes – az emberiség történetében először a 20. században vált képessé arra, hogy általa fejlesztett eszközökkel véges időn belül elpusztítsa önmagát. A tudomány a természeti katasztrófák mellett két potenciális és bizonyítottan hatékony pusztító eszközt teremtett. Ezek között a globális nukleáris háború lehetséges következményei szerepeltek első helyen. Egy másik, lassabban ható potenciális veszély

⁵ Az Oxfordi Egyetem „Az emberiség jövője” kutatóintézetének egyik vezető munkatársa érdekes új könyvet írt erről. A történelem nagy világjárványait tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy igen kicsi a valószínűsége annak, hogy természeti eredetű világjárvány kipusztítja az emberiséget (Ord, 2021).

alakult ki a biológia, különösen a mikrobiológia rendkívül gyors fejlődése és a biológiai hadviselés eszközeit fejlesztő tevékenységek nyomán. Lehetőséggé vált új gyilkos mikroorganizmusok előállítására vagy régen kihaltak tekintettek újjáélesztése, sokkal pusztítóbb következményekkel. Megjelentek a biológiai terrorizmus veszélyei is.⁶ Az önpusztítás lassúbb, felelőseinek és folyamatainak nehezebben nyomon követhető és bonyolultabb eszköze egyébként a biológiai életfeltételek ellehetetlenítése a bolygón. Ennek következményei lehetnek tulajdonképpen a világjárványok is.

Az évszázad első világjárványa és következményeinek kezelése világosabbá tették, azonban azt is, hogy az államok és a nemzetközi szervezeteik nem tehetetlenek. Minden korábbinál nagyobb tömegű tudás halmozódott fel az élővilágról, a természetről, a technikáról és a társadalmak működéséről. Sokkal kevésbé, eltérő mértékben, ágazati és területi eloszlásban javultak a képességek ezek hasznosítására az emberiség közös problémáinak kezelésében. Ennek okai között világosabbá váltak olyan korlátok is, mint az államok és társadalmak megosztottsága, vezetőik szűklátókörűsége, felelőtlensége, a nemzetközi szolidaritás gyengeségei és hiányai. Ezek az államok versenyképességét is kedvezőtlenül befolyásolják.

A globalizáció új szakaszának kibontakozását és jövőjét formáló tényezők szerepét a stratégiai menedzsment szótárából kölcsönvett 'hiperverzeny' (Stacey, 2015) fogalom bevezetésével és kiterjesztésével jellemeztem, és a technogazdaság többszintű és sokdimenziós „rendezőerejének” tekintem. A „hiper” jelző a verseny globális jellegét, résztvevőinek, folyamatainak és tényezőinek állandó bővülését és számottevően megnövekedett intenzitását jelenti. A vállalatok például arra kényszerülnek, hogy folyamatosan változtassák stratégiájukat a piac szerkezeti változása és dinamikája szerint. Az államok közötti viszonyokban szükségessé teheti a legszélsőségesebben agresszív eszközök alkalmazását is versenytársaikkal szemben. A résztvevők között nemcsak versenyképességükben vannak hatalmas különbségek, hanem szerepükben a különböző szabályok és feltételek meghatározásában, a szankcionálásban és a képességekben ezek kivédésére is. A hiperverzeny eszközei és következményei a többpólusúvá, feszültebbé vált nemzetközi rendszerben hozzájárulhatnak a szétesést, a dezintegrációt eredményező tényezők erősödéséhez, illiberális törekvésekhez a politikában és a gazdaságban, a külső versenytől való védelem vagy biztonság növelése a hatalmon lévő gazdasági vagy politikai elit érdekében. Ösztönöznek azonban különböző integrációs törekvéseket is. A verseny schumpeteri fogalma szerint, a hiperverzenynek lehetnek alkotó és romboló következményei is.

⁶ Japánban például olyan terrorista szervezet működött, amelyik célul tűzte ki az egész emberiség kiirtását, és Tokióban el is kezdte ez irányú tevékenységét.

Az államok szintjén a globális hiperverseny folyamatai kiterjednek az államok gazdasági teljesítményére⁷, politikájára és intézményeire is. Ez utóbbival kapcsolatban a következő évtizedekben elsősorban azok az országok számíthatnak tartós felemelkedésre, amelyek meg tudják teremteni és képesek fenntartani a demokratikus kormányzáshoz szükséges társadalmi kohéziót, a globalizált rendszerben még nagyobb mértékben szükséges szakértelmet, a szükséges nemzeti gazdasági és szellemi kapacitást állandóan fejleszteni képes intézményrendszert. Erkölcsi és politikai eszközeikkel biztosítani tudják, hogy kormányzásuk gyakorlatában ne szűk gazdasági vagy ideológiai csoportérdekeket szolgáljanak, gyakorlatiasan és racionálisan értékeljék geopolitikai és geoökonómiai helyzetüket és feladataikat. A jövőbeni lehetőségeikről ne kergessenek illúziókat! A versenyképesség fontos eszköze a helyesen megválasztott cél- és eszközrendszer, az intézmények képessége a megváltozott viszonyok esetében a racionális nemzetközi alkalmazkodásra, rugalmas politikaváltásra, figyelembe véve a kölcsönös függőségi viszonyok alapján a kölcsönös érdekeket és értékeket is. Magyarország számára például különösen fontos kérdés Európa jövőjének alakulása és az Európai Unió további sorsa. Igen kedvezőtlen következményei lennének az EU gyengülésének, felbomlásának, a visszatérésnek egy olyan Európához, ahonnan az elmúlt évszázadban két világháború indult ki.

Fontos tanulságként kell szolgálnia Magyarország számára is, hogy az elmúlt évtizedekben a versenyben sok ország süllyedt mélyebbre, vagy vált „kudarcállammá”. Sem populista jelszavak, sem irreális feltételezések nem ködösíthetik el azt a fontos tanulságot, hogy egy ország elszigetelten, „szuverén módon”, hibás döntésekkel mindig is képes lehet arra, hogy lejjebb csússzon, tartósan előrejutni általában, de különösen a 21. század feltételei között, csak a nemzetközi együttműködés feltételrendszerében lehet, amelyért viszont minden államnak vállalnia kell a felelőséget.

A tanulmány elején említett, az ENSZ-ben előlegezett 'cselekvések évtizede' fogalom alapján a cselekvések következményeinek összesített és összehasonlító értékelése érdekes és fontos feladata lehet majd a történészeknek 2030 után. Az évtized

⁷ Az amerikai kormány egyik bizottságának dokumentuma jó néhány évvel ezelőtt a következőképpen fogalmazta meg egy ország nemzetközi gazdasági versenyképességének fő ismérveit: „Egy nemzet versenyképessége azt a fokot jelenti, amelyen szabad és normális piaci feltételek mellett képes a nemzetközi piacok által elfogadott termékek előállítására és ezzel egyidejűleg állampolgárai reáljövedelmének növelésére. A versenyképesség nemzeti szinten a magasabb termelékenységre és a gazdaság azon képességére épül, hogy a termelést a magasabb termelékenységgű területeken fejlessze, amelyek magasabb reálbéreket tudnak biztosítani. A versenyképesség következményei az emelkedő életszínvonal, a munkalehetőségek bővülése és a nemzet jobb képessége nemzetközi kötelezettségeinek teljesítésére. Ez tehát nem csak azt jelenti, hogy egy ország képes exportálni és egyensúlyban tudja tartani kereskedelmi mérlegét.” (President's Commission on Industrial Competitiveness, 1985, 1.)

kezdeteinek viszonyai és folyamatai alapján a tudomány számára lényeges feladat azonban a várható kockázati tényezők felvázolása. A különböző kutatóintézetek, nemzetközi szervezetek, nagyvállalatok és állami intézmények nagyszámú „előretekintő” elemzéseinek összehasonlító értékelésénél figyelembe kell venni forrásaik esetleges politikai vagy gazdasági céljait, ideológiai és politikai irányzatait és tudományos érveit. Ritkán vannak le következtetéseket abból, hogy korábbi elemzéseikből mi bizonyult helyesnek vagy tévesnek. Annak megvilágítása is ritka, hogy például a globális kockázati tényezők közül melyek kezelésére és milyen mértékben vannak felkészülve az egyes államok vagy együttműködési szervezeteik.

A globális, vagyis az emberiség többségét fenyegető és a jelenlegi viszonyokból is valószínűsíthető tényezők között első helyen szerepelnek a geopolitikai kockázatok és mindenekelőtt a tömegpusztító fegyverekkel vívott különböző méretű háborúk Európában, Ázsiában vagy a Közel-Keleten. A geopolitikai kockázati kategóriában szerepelnek olyan tényezők is, mint valamelyik jelenlegi világhatalom vagy jelentős állam összeomlása belpolitikai feszültségei, egy esetleges polgárháború nyomán vagy külső tényezők hatására, a nemzetközi gazdasági viszonyok működésképtelenségét eredményező multilaterális együttműködés felszámolása. Sajátos „önálló”, bővülő és egyre kiszámíthatatlanabb kockázati tényezőként fogalmazódik meg a kiberháború, amely összekapcsolódhat a nemzetközi terrorizmussal is. Geopolitikai kockázatkezelésben az államok olyan felkészülése, mint a fegyverkezési verseny, inkább növeli, semmint csökkenti a kockázatot. Ezt jelzi a globális atomórárt kezelő tudósok véleménye is, a mutató közelítésével a 12-es számhoz, amely a globális katasztrófát jelzi.

A geoökológiai kockázatok többsége „planetáris” jellegű. Azoknak a személyeknek, akik ennek az évtizednek a végén, vagyis 2030-ban a Föld lakói lesznek, nemcsak több mint 8,5 milliárd, közel kétszáz államban élő embertársukkal és a következő nemzedékekkel, hanem más élőlényekkel is meg kell osztaniuk bolygónk levegőjét, vizeit és létfontosságú területeit. Az osztozkodásban részt vevők között mindig is voltak együttműködők, normálisan együtt élők, egymással is versengő „természetes ellenségek”, paraziták és ragadozók. Az ember ebben az osztozkodásban különleges szerepet játszik. Egyedül az ember töltheti be a jövőben is a planetáris menedzser szerepét. Tapasztalatai, tudása és eszközei révén kezelni tudja a geoökológiai kockázatok fontos forrásait. Képességeit bizonyítja a Covid19-cel kapcsolatos és a múltbeli járványok kezelésével összehasonlítva viszonylag gyors és remélhetőleg eredményesnek bizonyuló reagálása is. A geoökológiai kockázatok kezelésében különösen fontosak lennének a társadalmi igazságosságot, a gazdasági hatékonyságot és a környezeti fenntarthatóságot összehangolni képes közös akciók. Az államok megosztottsága, különböző államok totális győzelemre törekvő vezetőinek felelőtlen korlátoltsága, önző érdekeikre épült politikájának lehetséges következményei különösen károsak, mert veszélyeztetik a bioszféra fennmaradását, és ártanak saját országuknak is.

IRODALOM

- Biden, J. (2021): *President R. J. Biden Jr. Interim National Security Policy Guidance*. White House, March 2021.
- Freeman, C. – Perez, C. (1988): *Structural Crises of Adjustment: Business Cycles and Investment Behavior*. London: Francis Pinter, <http://www.carlotaperez.org/pubs?s=tf&l=en&a=structuralcrisesofadjustment>
- Haass, R. (2017): *A World in Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order*. New York: Penguin Random House
- Heath, T. R. – Grossman, D. – Clark, A. (2021): *China's Quest for Global Primacy. RAND Research Report*. RAND Corporation
- Hszi, Cs. (2021): *Xi Jinping beszéde a Kommunista Párt századik évfordulóján*. Xinhua News Agency, 2021. július 1. angolul: http://www.xinhuanet.com/english/special/2021-07/01/c_1310038244.htm
- John Paul II (1991): *Proclaiming Justice and Peace. Papal Documents from Rerum Novarum through Centesimus Annus*. Mystic, CT: Twenty Third Publications, 19., 24. magyarul: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html
- Kagan, R. (2018): *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*. New York: Penguin Random House
- NATO (2021): *NATO Brussels Summit Communiqué*. Press Release 086. Issued on 14 Jun. 2021. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm
- Office of the Secretary of Defence: *Military and Security Developments Involving the Peoples Republic of China. Annual Report to the Congress*. 2020. <https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF>
- Ord, T. (2021): *The Precipice: Existential Risk and the Future of Humanity*. Hachette
- President's Commission on Industrial Competitiveness (1985): *The Report*. Vol. 3. Washington DC: GPO
- Путин, В. (2021): *Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 № 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”*. (87.) Москва, Кремль: 35.
- Reinsel, D. – Gantz, J. – Rydning, J. (2018): *Data Age 2025. The Digitization of the World From Edge to Core. An IDC White Paper*. <https://resources.moredirect.com/white-papers/idc-report-the-digitization-of-the-world-from-edge-to-core>
- Simai M. (1994): *The Future of Global Governance. Managing Risk and Change in the International System*. Washington DC: USIP Press
- Simai M. (2006): *Magányos békebíró vagy hegemonia világhatalom*. Budapest: Aula Kiadó
- Stacey, R. D. (2015): *Strategic Management and Organisational Dynamics*. Pearson Education Ltd., UK
- UNCTAD (2021): *Technology and Innovation Report 2021*. Anex A, B. Geneva: United Nations, https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf

URL1: www.un.org/sustainabledevelopment/decade-of-action/